

DİRSE HAN OĞLU BOĞAÇ HAN HİKÂYESİNDE SOSYAL GÖSTERGELER AÇISINDAN KÜLTÜR KODLARI VE ANLAM KALIPLARI

"THE CULTURAL CODES AND MEANING PATTERNS IN TERMS OF SOCIAL INDICATORS IN THE STORY OF BOGACH KHAN SON OF DİRSE KHAN"

Ömer SARAÇ*

Öz

İnceleme yöntemleri, bir edebi metnin sanat değerinin ortaya konulmasında önemli bir araçtır. Böylece metnin sanatsal yönünün değerlendirilmesi daha kolay olacaktır. Göstergibilim, göstergelerin bilimidir. Her gösterge, gösterenle gösterilenden oluşmaktadır ve bazen gösterilenler çeşitli kültür kodlarını ve anlam kalıplarını ihtiva etmektedir. Bu çalışmada, sosyal göstergeler açısından Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesi'ndeki kültür kodları ve anlam kalıpları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Metin yüzeysel boyut, sözdizimsel anlatı boyutu ve temel anlamsal boyut olmak üzere üç ana başlıkta ele alınmıştır. Söz konusu çalışma, bu tür yöntemlerin halk edebiyatı ürünlerine uygulandığı takdirde, metinlerin sanatsal/estetik yönünün ve metnin derin yapısının daha kolay ortaya konulabileceğini göstermeye yöneliktir.

Anahtar kelimeler: Halk Edebiyatı, Boğaç Han, Sosyal Göstergeler, Kültürel Kodlar

Abstract

Review methods are very important tools in terms of revealing the artistic value of a literary text. In this way it is easier to evaluate the artistic aspects of the text. Semiotics is the science of signs. Every sign consists of a significant and a signified and sometimes signifieds involve various cultural codes and meaning patterns. In this study, we have tried to evaluate the cultural codes and meaning patterns in terms of social indicators in the story of Boğaç Han, Son of Dirse Han. We have studied the text under three main headings: the skin-deep dimension, the syntactic narrative dimension and the basic semantic dimension. The present type of work in question intends to indicate that if these sorts of methods are applied in folk literature works, it will be easier to expose the artistic and aesthetic aspects of textes as well as the deep internal structure of the texts.

Keywords: Folk Literature, Bogach Khan, Social Indicators, Cultural Codes

Giriş

XIV. asır, Anadolu'da, Türkçenin kesin ve ebedi zafer kazandığı asırdır. Türkler önce fetih ve gaza ordularıyla, sonra göçlerle gelip Anadolu'ya yerleşmişlerdir; daha sonra da Moğol vahşeti önünde durmak istemediklerinden bu coğrafyaya gelip buradaki Türk nüfusunu ve nüfuzunu çoğaltmışlardır. (Banarlı, 1971:375)

* Ondokuz Mayıs Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyat, Anabilim Dal, Doktora Ö rencisi

Böyle bir devirde, halk arasında büyük bir ilgi ile yayılan ve yazıya geçirildikten sonra edebiyatımızın en zengin miraslarından sayılmış olan “Dede Korkut Hikâyeleri” o dönemden bize kalan bir şaheserdir.

Hikâyelerin el yazmalarından ilki Dresten Kütüphanesindedir. Destanın il sayfasında “Kitab-ı Dedem Korkud Alâ Lisan-ı Taife-i Oğuzân” yazmaktadır. Bir giriş ve on iki hikâyeden oluşan eserin girişi iki bölümden oluşmaktadır. Dede Korkut’un tanıtıldığı birinci bölümden sonra onun vecize sayılabilecek sözleri yer almaktadır. İkinci bölümde ise hikâyelere yer verilmiştir.

İnceleyeceğimiz “Dirse Han Oğlu Boğaç Han” hikâyesine geçmeden önce gösterge ve göstergebilim hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

Göstergenin Türkçe Sözlükteki karşılığı şöyledir: "Kendi dışında bir şeyi işaret eden veya görüldüğünde bir şeyin tahmin edilmesini sağlayan her çeşit şekil, nesne veya olgu." (Doğan, 1994: 425) Bu tanımdan hareketle şunu söyleyebiliriz ki; gösterge, “durumun kendisi değildir, ama o durum hakkındaki bir bilgiyi iletir.” (Erkman-Akerson, 2005: 18) Örneğin bir “köpek” resmi gördüğümüz zaman, bir sürü önbilgimiz sayesinde bunun ne olduğunu anlayabiliyoruz. Fakat ortada gerçekten “köpek” filan yoktur. Gördüğümüz köpeğin kendisi değil sadece zihnimize canlandığı bir görüntüdür. Aynı durum “köpek” sözcüğünü gördüğümüzde de ortaya çıkar. Yalnız, “K-Ö-P-E-K” harflerinden oluşan sözcüğün zihnimize çağrışım yapabilmesi için, o dil hakkında önbilgilere sahip olmamız gerekir. O halde, sözcükler de birer göstergedir, diyebiliriz.

“Göstergeler kimi zaman söylendikleri anda zihnimize tek bir kavramın belirmesine yol açmazlar; birçok tasarımı da birlikte, yanlarında getirerek canlandırırlar.” (Aksan, 1999: 77) Örneğin, okul göstergesi sadece binayı değil; öğrenci, öğretmen, sıra, masa, tahta vb. tasarımlar uyandırır.

“Göstergebilimin uğraştığı temel birim göstergedir, ama asıl can alıcı nokta göstergelerin bir arada nasıl işledikleridir. Bir arada, uyumlu bir şekilde işleyen göstergeler, dizge dediğimiz yapıları oluşturur.” (Erkman-Akerson, 2005: 26).

Göstergebilim üzerinde Eski Yunan’dan 21. yüzyıla gelene kadar pek çok ilim ve fikir adamı çalışmıştır. Bunlar arasında Eflatun, Aristo, Mevlana, John Locke, Giambattista Vica, Ferdinand de Saussure, Charles Sanders Peirce sayılabilir.

“Göstergenin çağdaş tanımlarını Saussure ve Pierce yapmıştır. Saussure dilden yola çıkar. Gösterge anlayışı, tümüyle olmasa bile durağandır. Daha doğrusu belli bir hareketlilikten söz eder, ama iş göstergeyi tanımlamaya gelince; sanki bitmiş, kalıplaşmış bir birimden söz ediyormuş gibi tanımlar. Oysa Pierce, göstergeleştirme aşamalarını, yani daha önceki bir oluşum sürecini ön plana çıkarır. Pierce ayrıca, dil dışı göstergelere çok önem verir.” (Erkman-Akerson, 2005: 93).

Mehmet Rıfat, bir edebî metnin üç boyutu olduğunu belirtir: 1. Yüzeysel Boyut 2. Sözdizimsel Anlatı Boyutu 3. Temel Anlamsal Boyut.

İnceleyeceğimiz “Dirse Han Oğlu Boğaç Han” hikâyesini Mehmet Rıfat’ın belirtmiş olduğu üç ana boyuta göre değerlendireceğiz:

1. Yüzeysel Boyut:

Metin, kapak bölümünde yer alan ve kitabın da adı olan “Kitab-ı Dedem Korkud Alâ Lisan-ı Taife-i Oğuzân” ifadesiyle karşımıza çıkıyor. Bu başlığın hemen altında Dresten Krallık Kütüphanesinin mührü görülmektedir.

153 yaprak olan eser, pek güzel olmayan bir nesihle kaleme alınmıştır. Her sayfada 13 satır vardır. Kitabın tümü düz-ara yazılmıştır. Metin içerisinde yer alan ve gelişigüzel konulduğu düşünülen iri noktaların metnin okunuşuna herhangi bir katkısı yoktur.

Boğaç Han hikâyesinde fiiller genellikle geçmiş zaman kipiyle çekimlenmiştir: “Bir gün Kam Gan oğlu Han Bayındur yerinden durmuşdu. Şami günlüğü yeryüzüne dikdirmişdi.”

Soylamalarda emir kipi ön plana çıkmaktadır:

“Depe gibi et yığ; göl gibi kırmızı sağdır; ulu toy eyle, hacet dile.” “Hay Dirse Han, oğlana beglik vergil, taht vergil erdemlidir.”

Muharrem Ergin, emir ekleri arasında gösterilen tekil şahıslarda -ayın, -eyin, -yım, -eyim, çoğullarda -alum, -elüm ekleriyle emir çekimi yapıldığını, bir başka deyişle alayım, çalayım, alalum, düşelüm eklerinin emir olduğunu söyler.

Hikâye edebî bir geleneğin ürünü olarak kısa ve yalın cümlelerle yazılmıştır. Bu üslup, Oğuzların yaşamıyla paralel olarak süratli ve akıcı bir üsluptur.

Olayların anlatımı mensurdur. Soylamalar ise manzumdur. Olayların anlatımındaki mensur bölümler bizim bildiğimiz nesirli ifadelerle benzemez. Ahenkle sıralanan cümleler, zaman zaman nazma yaklaşmaktadır:

“Babam at seğirdişime baksun, kıvansun; ok atışma baksun, güvensün; kılıç çalışma baksun, sevinşün.”

2. Sözdizimsel Anlatı Boyutu

Bu bölümde, hikâyenin özeti kesitler halinde verilecektir.

I. Kesit:

Hanlar hanı Han Bayındır, büyük bir şölen (kurultay) düzenler. Diğer beyler gibi Dirse Han da bu şölene katılır. Oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa oturturlar. Dirse Han’ın oğlu kızı olmadığı için kara otağa oturtulur, altına kara keçe serilir ve yemesi için önüne kara koyun yahnisi getirilir. Bu durum hoşuna gitmez ve Dirse Han evine geri döner.

Birinci kesitte karşımıza çıkan ve hikâyeyi ön plana çıkaran eksiklik “çocuksuzluk”tur. Oğuzlara göre çocuğu olmayan kişinin, tanrının şiddetli gazabına uğradığına inanılırdı: “Ayıtdılar: Hanum, bugün Bayındur Handan buyruk şöyledür kim, oğlu kızı olmayanı Tanrı Teala kargayupdur, biz dahı kargaruz, dimüşdür, dediler.”

“Kargış, insanın kendisine, ailesine, cemiyetine ve din gibi müesseselerine zararı dokunacak şahıslara, düşünce ve fikirlere karşı davranışlarının şiddetli bir tepkisidir. (Elçin, 1993: 663)

Türklerde bir ailenin çocuğunun olmaması büyük talihsizlik sayılırdı ve çocuğu olmayanlara saygı gösterilmezdi. (İnan, 1991: 238)

Destanlarda da sıklıkla karşımıza çıkan "çocuksuzluk" durumunu gösterge olarak değerlendirmek gerekir. Kahramanın doğumu da olağanüstüdür: "Kahramanın, annenin veya babanın, çocuk sahibi olabilmek için elmalı yerlerde yuvarlanıp su pınarlarında geceleme gibi mitolojik unsurlar barındıran bazı pratikleri yerine getirmesinden; borçluların borçtan kurtarılması, açların doyurulması, çıplakların giydirilmesi gibi hayır işlerinden; aksakal, derviş, Hızır gibi bir olağanüstü gücün yardıma gelmesinden, babanın bir kahramanlık göstermesinden sonra dünyaya gelme de, gelenekte, destan kahramanının diğer insanlardan farklı olduğunu vurgulamak üzere kurgulanır (Yıldız, 2009: 87)".

Ayrıca "kara otağ", "kara keçe", "kara koyun yahnisi" renk metaforu olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyah renk uğursuzluğun sembolü olarak düşünülmektedir. Çocuğu olmayan kişilerin toplumda bir nevi teşhir edildiği söylenmesine karşın neslin devamının sağlanması açısından son derece önemlidir.

Bayındır Han'ın "attan aygır, deveden buğra, koyundan koç" kestirmesi de önemlidir. Bu durum şamanlıkta görülen törenlerde sunulan kurbanları hatırlatmaktadır. Bahse konu hayvanların erkek olması dikkate değerdir. (Erkek egemen bir toplum düşüncesinin metne yansıtımıdır.)

"Dirse Han, kara otağa oturtulan kişilerin prototipidir. Böyle yüzlerce, binlerce insanın macerasını, tecrübesini bu prototipin arkasında görebiliriz. Üremeyi özendiren tarihte çok olay vardır, ama buradaki çok mantıklı etik ve estetik açıdan da en makulüdür. (Uç, 2003: 50)"

Babaların kısırlıkları dolayısıyla horlanması motifi, Yakındoğu ve Ortadoğu'nun en eski motiflerindedir. Bayındır Han'ın toyda vermiş olduğu emrin bir benzeri Düdar Kız hikâyesinde de bulunmaktadır. Dede Korkut Kitabı içerisinde yer alan Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek hikâyesinde de çocuksuzluk motifi bulunmaktadır. Dolayısıyla çocuksuzluğun önemli bir eksiklik olduğu görülmektedir. Halk anlatmalarında, halkı kurtaracak kahramanın uzun süre beklenmesi, onun kutsanmasına ve değerli kılınmasına yönelik bir düşüncenin metne yansıtılması olarak düşünülebilir.

Birinci kesitte görülen ve özellikle seçildiğini düşündüğümüz renkler sıradan, zayıf renkler değildir. Ana ve belirleyici renklerdir. Ara renkler -sarı, mavi, yeşil vb.- kullanılmamıştır. Bu da, o dönem insanının net, belirgin bir tavır ortaya koyduğunun önemli bir göstergesidir. Özellikle "yirse yisün yimezse tursun gitsün" ifadesi Bayındır Han'ın bu konuya bakış açısını net biçimde ifade etmektedir.

Hikâyenin anlatımı dış bakış açıyla da Dede Korkut anlatıcı olarak olayın gerisindedir. Hatta çoğu durumda yorum bile yapmaz. O sadece hikâyenin önemli yerlerinde ortaya çıkar: Ad koyar, kız ister, sorun çözer ve dua eder.

Dirse Han'ın hanımıyla konuşmaları sırasında bir şimdiki zaman vardır. Bu durum okuyucunun zaman zaman kendisini hikâyenin içinde bulmasına yol açar.

Hikâyede gördüğümüz diğer bir etken gerilimdir. Diğer kesitlerde de göreceğimiz gerilimlerin ilki bu toyda görülür. Çünkü Dirse Han'a göre kendisinin hiçbir eksikliği yoktur, her şeyi tamdır. "Soframdan mı gördü?" ifadesinde geçen **sofra** sözcüğü bir göstergedir. Kendisine konuk olarak gelen kişilerin iyi bir şekilde

ağılandığı anlaşılmaktadır. Aynı şekilde “kılıcımdan mı gördü?” ifadesindeki **kılıç** da bir göstergedir. Yapılan savaşlarda Dirse Han'ın kendisinden bekleneni yerine getirdiğini anlıyoruz.

Ne var ki “çocuksuzluk” kişinin toplumdan soyutlanmasına kadar gidebilecek olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

"Anlatının başında verdiği şölende Bayındır Han, konuklarını elinden geldiğince iyi ağırlamaya çalışan bir ev sahibi gibi davranmıyor. Buyruğundaki tüm beylerin bir arada olmalarından yararlanarak onlara önemli bir görevi anımsatmak istiyor: Çocuklarınız olsun, çoğalın." (Karabaş, 1996: 41).

Bu kesitte karşımıza çıkan bir diğer unsur tabiattır. Burada tabiat ölü değil; bilakis hareketli ve canlıdır. Hikâyede sıkça rastlanan bir sabah tasviri vardır. Güneşin doğmaya başlamadan önceki alacakaranlık ve birtakım sesler canlı bir şekilde ifade edilmektedir:

*Salkum salkum tan yılleri esdüğinde
Sakallu bozaç turgay sayradukda
Sakalı uzun tat eri banladukda
Bidevi atlar issini görüp okradukda
Aklü karalu seçilen çağda
Göksi güzel kaba tağlara gün degende
Big yigitler cılasunlar birbirine koyulan çağda*

2. Kesit:

Dirse Han üzümlere hanımının yanına gelir. Hanımına çeşitli sorular sorarak çocuğunun olmama nedenini araştırır. Hanımı Dirse Han'a çeşitli öğütler verir: İç Oğuz ve Dış Oğuz beylerine ziyafet vermesi, açları doyurması, çıplakları doyurması, borçluyu borcundan kurtarması, dua etmesi bu öğütlerden bazılarıdır. Dirse han hanımının öğütlerini yerine getirir ve bir oğlu olur.

İkinci gerilim bu kesitte yaşanır. Çocuğu olmayan Dirse Han'ın “Senden midür, benden midür, Tanrı Teâlâ bize bir batman oğul virmez nedendür” sözleriyle bu durumu hanımıyla konuşması gerilimi tırmandırır.

Hikâyenin birinci kesitinde görülen eksiklik bu kesitte giderilmiş olur ve gerilim bir nebze olsun düşer.

Ayrıca Dirse Han'ın, hatunuyla konuşurken yapmış olduğu tasvirler de toplumun kadına bakış açısını ortaya koyması bakımından dikkate değerdir. Diğer destanlarda da görülen kadınların güzelliklerini övme durumu burada da karşımıza çıkmaktadır: Kadının evde sözünün dinlendiği, sözünün tesirli olduğu ve kendisine değer verildiğinin bir göstergesidir:

*Berü gelgil başım bahtı, evüm tahtı
Eoden çıkıp yürüyende selvi boylum
Topuğunda sarmaşanda kara saçlum
Kurulu yaya benzer dar ağızlum
Koşa badem sığmayan dar ağızlum
Güz almasına benzer al yanaklum*

3. Kesit:

Oğlan on beş yaşına girer. Bayındur Han yılda bir defa boğası ile devesini yarıştırır, onları izlemekten zevk alır. Dirse Han'ın oğlu arkadaşlarıyla birlikte meydanda aşık oynamaktadır. O anda boğa kendisini tutanların elinden kurtularak oğlana saldırır. Oğlanla boğa bir müddet meydanda çekişirler. Oğlan yumruğunu boğanın alnından çeker ve onu yere düşürerek boğazını keser. Dede Korkut gelir, oğlanı alarak babasına gider. Babadan oğluna beylik ve taht vermesini ister. Oğlanın adını "Boğaç" koyar. Türk destanlarında olduğu gibi bu hikâyelerde de isimler tesadüfen verilmiyor, hepsinin bir hikayesi var ve hepsi anlamlıdır, değerlidir. Oğuzlarda ad vermek çok önemlidir. Bireyin ad alabilmesi için bir kahramanlık göstermesi gerekir.

Oğlanın çok çabuk büyümesi kahramanın olağanüstülüğüyle alakalıdır. "At ayağı külük, ozan dili çevük olur." sözü de konuya bir an evvel geçme isteğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmesi gerekir. Çocuğun on beş yaşına kadar olan hayatından bahsedilmemesi çocuklukta geçen zamana pek önem verilmediği sonucunu da çıkarmaktadır. Çocuğun bu yaşa ulaşmasını sadece cinsel anlamda ergenliğe ulaşması olarak değeril, toplumun kendisinden beklediği birtakım sorumlulukları yerine getirmesi olarak düşünmek gerekir.

Bu kesitte geçen "Dirse Han'ın oğlancığı kaçmadı." ifadesindeki oğlancık sözcüğu çocuğun hem tek hem de küçük olduğuna bir işarettir.

Oğlanın meydanda aşık oynaması o dönem sosyal hayatıyla ilgili ipuçları vermesi bakımından önemlidir.

4. Kesit:

Oğlanın tahta çıkması bazılarının hoşuna gitmez. Dirse Han'ın kırk yiğidi bu durumu kabullenemez. Oğlanla babasının arasını açmak için sinsi bir plan kurarlar. Boğaç'ın kötü işler yaptığını, bir an evvel onu öldürmesi gerektiğini söylerler. Bunu da ancak "av"da yapabileceğini belirtirler. Bu manada motifler işlevseldir ve hepsinin bir anlamı ve görevi var. Bu yönüyle motifler de birer göstergedir.

"Kahraman av ortamına dahil edilmişse, ya kendisinin ya da sevdiklerinin başına bir hal gelecek demektir. Av ortamı, kahramanı kendi içinden geçirerek adeta onu ilerideki esas mücadelelerden önce savaş taliminden, tatbikattan geçirir. Bu anlamda av ortamı, kahramanları önü ve sonu bilinen bir yola salmanın yanında, kahramanlığa da hazırlayan bir vasıtaya dönüşür." (Abdula, 2012: 115)

Üçüncü gerilim bu kesitte yaşanır. Boğaç'ın kırk namert tarafından kısıkanılması, oğul ile babanın arasının açılması ve Dirse Han'ın oğlunu öldürmeye karar vermesi gerilimi tırmandırır. "Varun, getirün öldüreyim, böyle oğul mana gerekmez." sözleri okuyucuda merak uyandırmaktadır.

Oğuzlarda babanın izni olmaksızın ava çıkmak, zararlı bir davranış, ağır bir suçtur; kötülük, hayırsızlık ifadesi, görülmemiş şey yapmaktır. Bayındur Han'ın katında katı gazap görmeye sebeptir. Cezası ölüm sayılır. Kırk namert, Boğaç'ın kişiliğini küçültmek, erdemsizliğini ifade etmek, ahlak anlayışını yermek için işlediği suçlar arasında babasız ava çıkmayı sayar.

Burada baba, oğlunun ideal toplum yapısını bozduğunu, sosyal ve ahlaki gerekçelere dayanarak cezalandırılması gerektiğini düşünür. Bin bir güçlkle sahip

oldukları çocuklarını hemen öldürmeye kalkması o dönem insanının toplumsal ve ahlaki değerlere ne kadar önem verdiğinin bir göstergesidir

5. Kesit:

Baba ile oğul ava giderler. Kırk namerdin kışkırtmalarıyla baba oğlunu okla vurur. Boğaç'ı öldü zannederek orada bırakıp eve dönerler. Bu arada Dirse Han'ın hanımı çocuğunun ilk avı diye ziyafet verir. Anası oğlunu göremeyince telaşa kapılır ve kırk kızla beraber Kazılık dağına gitmeye karar verir.

Oğuzların hayatında avın çok önemli yeri vardır. Bu nedenle avla ilgili birtakım pratik kurallar ortaya konulmuştur. Bu kurallara uymayan kişilerin cezalandırılması gereklidir. Kırk namerdin yalanı ve kışkırtmasıyla Dirse Han oğlunu öldürmeye karar verir. *"Kalkubanı Dirse Han oğlun yerinden örü durdu. Gögsü güzel kaba dağa çıktı. Sen var iken av avladı, kuş kuşladı"* sözü babayı tetikleyici ve tahrik edici olmuştur.

"Av avlamak, kuş kuşlamak" deyimini yapılan avlar neticesinde ortaya çıkmıştır.

İlk avın toplumda önemli olduğu, ebeveyn açısından ayrı bir değer taşıdığı söylenebilir. Hikayeye göre ilk büyük avından sonra ilk av ziyafeti vermek ananın görevidir: *"Dirse Han'ın hatunu, oğlancuğumun ilk avidur deyü atdan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdurdu. Kanlu Oğuz beglerin toplayayum, dedi."*

Destanlarda kadın, erkeğe en yakın hatta onunla aynı değerde görülen bir varlıktır. Ata biner, silah kullanır. Gerekirse erkeğiyle birlikte savaşa gider. Dirse Han'ın hatununda bu özelliklerin hepsi görülür. Biricik oğlunun kâfir illerinde esir olduğunu zannederek aşağıdaki soylamayı yapan kadının ne kadar asil ve savaşçı olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir:

*"Han babamun katına ben varayım
Ağır hazine bol leşker alayın
Azgun dinlü kâfire ben varayım
Yaralanup Kazılık atumdan inmeyince
Yenümile alca kanum silmeyince
Kol bud olup yer üstüne düşmeyince
Yalnız oğul yollarından dönmeyeyim."*

Sonuç olarak kadın dediğini yapar, oğlunu aramaya gider ve onu Kazılık dağında yaralı halde bulur. Burada Dirse Han'ın hatunu Türk kadın tipinin en güzel örneğini gösterir.

6. Kesit:

Anası oğlunun yerde yattığını görür ve onunla konuşur. Oğlan gözünü açarak kendisine Hızır geldiğini, yarasını üç kere sığadığını, anasının sütü ile dağ çiçeğinin yarasını iyileştireceğini söyler. İstenilen şeyler yapıldıktan sonra oğlan eve götürülür. Bir zaman sonra oğlan iyileşir.

Bu kesitte karşımıza çıkan en belirgin olay **Hızır'ın** yarayı sığamasıdır. Babasının attığı ok ile yaralanan Boğaç Han'ı rahatlatan Hızır'dır. "Hızır, Halk edebiyatında olduğu şekilde hayırseverlik timsali olarak verilir. (Cemşidov, 1990: 92)" Hızır gibi, kimi İslamî öğelerin hikâye içine yerleştirilmesi Oğuzların Müslüman olmasıyla ilgilidir.

Anne sütünün ilaç olarak gösterildiği hikâyede halk hekimliği ile ilgili bilgilerde verilmektedir: *"Bu yaradan sana ölüm yokdur, dağ çiçeği anan südü merhemdür,*

dedi." Burada Hızır'ın söylediği ilaç üzerinde durmak gerekir. Hızır, ilacın nasıl kullanılacağını belirtmemiştir. "Hızır'ın ilacının simgesel bir ilaç olduğu ortaya çıkıyor; bir çocuğun yarasının iyileştirilebilmesi için babasının çiçekleriyle annesinin sütünü, anne ile babanın en toplumsal ve insancıl yanlarını birleştiriyor." (Karabaş, 1996: 43)

Dirse Han'ın hatununun dağ ile söyleşmesi Türklerin dağ kültürü ile ilişkilidir. Gelen musibetin dağdan (dağın ruhundan) kaynaklandığı düşünülerek ona karşı bir kargış söz konusudur.

*"Akar senün suların Kazılık dağı
Akar iken akmaz olsun
Biter seniin otların Kazılık dağı
Biter iken bitmez olsun
Kaçar senün geyiklerin Kazılık dağı
Kaçar iken kaçmaz olsun, taşa dönsün."*

Karga ve kuzgunların kan görerek oğlanın üstüne gelmeleri ve onu parçalamak istemelerini engelleyen iki köpeğin, iyi yetişmiş ve sadık olduğunu belirtmek yerinde olacaktır.

Metin içinde geçen kırk sayı motifini de -kırk yiğit, kırk namert, kırk ince kız, Boğaç'ın yarasının kırk günde iyileşmesi- gösterge olarak değerlendirmek gerekir. Bu motif, kahramanlar etrafındaki gücü temsil eder. Kırk sayısı görünmez âleminden gelen koruyucu, güç verici, kutsiyete erişmiş şahısları da simgeler.

7. Kesit:

Kırk namert oğlanın ölmediğini öğrenince Dirse Han'ın gazabından korkarlar. Dirse Han'ı yakalayarak ellerini bağlarlar ve satmak için kâfir illerine götürmeyi planlarlar. Dirse Han'ın hanımı durumu anlar ve oğluna gelerek babasını kırk namerdin elinden kurtarmasını ister.

4. kesitte yaşananlar bu kesitte tersine döner. Dirse Han'ın her zaman yanında olan kırk yiğit (kırk namert) bu kez onun karşısındadır. Kendilerine bir zarar vermesinden korktukları için onu tutsak ederler.

Kırk namerdin bu davranışı karşısında Boğaç Han, anasının da etkisiyle ideal olan tutumu göstermektedir. Babası ona yanlış yapmasına karşın oğlunun merhameti daha baskın çıkar. Özellikle anasının söylediği son söz oldukça etkili olmuştur: "Yürü oğul, baban sana kıydıysa sen babana kıymağıl."

8. Kesit:

Oğlan babasını kurtarmak için hazırlık yapar. Onların peşlerine düşer. Bir süre sonra buldukları yere gelerek babasını kurtarır. Dirse Han yaptığı yanlışları ve oğluyla kucaklaşır. Babası oğluna beylik ve taht verir. Dede Korkut gelir ve dua eder.

Dördüncü gerilim Boğaç'ın babasını kurtarması sırasında yaşanır. Sonucun ne olacağını kestiremeyen okuyucuda merak duygusu uyandırmaktadır. Gerilim, babanın kurtarılmasıyla sona erer.

3. Temel Anlamsal Boyut

Dede Korkut hikâyeleri milletimizin en önemli yazılı kültür varlıklarından biridir. Türk milletinin ortak dehasının ve zevkinin eseridir. Türk milletinin millî ve sosyal hayatının renkli ve ayrıntılı bir tablosudur. Türk tarihinin derinliklerinde yatan

birçok olaylar silsilesinin derin izleriyle örülüdür. Bazı kültür kodlarının, anlam kalıpları ve göstergeler halinde metne yerleşmiş olduğunu ve bunun da tesadüfen değil, bilgili bir sanatçı tarafında bilinçli olarak yapıldığını söylemek mümkündür.

Destanlarda toplumun genelini ilgilendiren konular ele alınmaktadır. Dolayısıyla toplumda görülen bir eksiklik veya yanlışlık destana yansımaktadır.

Pertev Naili Boratav da destanların oluşumunda toplumsal meseleleri ön planda tutarak, destanlarda, toplumla fert arasındaki tezaadın olmadığını tersine destan kahramanının toplum değerleri adına tanrılarla, tabiatla, başka milletlerin kahramanlarıyla savaştığını belirtir. (Boratav,1991: 70)

Trajik bir hikâye olan Boğaç Han hikâyesi, kıskançlıkların ve iftiraların neden olduğu bir baba-oğul mücadelesini konu alır. Hikâyede, toplumsal bir soruna işaret edilmekte ve bu durumun nasıl bir sosyal travmaya dönüşebileceği gösterilmektedir.

Hikâyenin çekirdeğini oluşturan kara otağ ve ak otağ karşıtlığı bir sembol gibidir. Dirse Han hikâyesinin sonunda kara otağdan ak otağa geçilir. Etik ve estetik açıdan toplumda olması gereken yerine getirilmiş olur.

Hikâyeyi estetik boyutta ele aldığımızda "çocuksuzluk"un önemli bir eksiklik olduğunu 1. kesitte belirtmiştik. Bu durum Bayındır Han'ın teşvikiyle düzeltilmektedir. Bu duruma ideal toplum isteğinin bir tezahürü de diyebiliriz.

Hikâyenin sonunda Dede Korkut dünyanın fani olduğunu şu sözlerle belirtmektedir:

*"Anlar dahı bu dünyaya geldi geçdi
Kervan gibi konu göçdü
Anları dahı ecel aldı, yer gizledi."*

Hikâyede karşımıza birçok karşıtlık/zıtlık çıkmaktadır. Bu karşıtlıklar hikâyenin olay örgüsü içine rastgele yerleştirilmemiş, belli bir düzen içinde verilmiştir.

Hikâyedeki Karşıtlıklar	
Çocuk Sahibi Olma	Çocuksuzluk
Çocukluk	Ergenlik
Ak Otağ	Kara Otağ
Erkek	Kadın
Uğurlu	Uğursuz
Sadakat	İhanet
Genç kuşak	Yaşlı kuşak

Sonuç

İnceleme yöntemleri, edebî metinlerin sanatsal yönünü belirlemede önemli bir etkidir. Her bir yöntem metnin derinlemesine incelenebilmesi için bir araçtır. Farklı yöntemlerin halk edebiyatı anlatılarına uygulanması, onların estetik değerini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesi sosyal göstergeler açısından değerlendirilmiş; kültür kodları ve anlam kalıplarının birer sosyal gösterge olarak metinde yer aldığı tespit edilmiştir. Hikâyenin başından sonuna kadar görülen zıtlıklar, toplumun değer yargılarını yansıması bakımından son derece önemlidir.

Hikâyenin sonunda iyilerin kazandığı, kötülerin cezalandırıldığı; karanlığın/sıkıntıların aşıldığı, aydınlık/güzel günlere ulaşıldığı görülür ki; bu da bizi anlatıda verilmek istenen asıl mesaja/sonuca ulaştırır. Bu mesaj, iyilerin mükâfatlandırılacağı, kötülerin cezalandırılacağı şeklinde yorumlanabilir.

Çalışmamızda da görüldüğü üzere halk edebiyatı metnlerinin değişik yöntemlerle incelenerek değerlendirilebileceği sonucuna varmak mümkündür.

KAYNAKÇA

- ABDULLA, Kamal (2012), *Mitten Yazıya veya Gizli Dede Korkut*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- AKERSON, Fatma Erkman (2005), *Göstergebilime Giriş*, Multilingual, İstanbul.
- AKSAN, Doğan (1999), *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Engin Yayınevi, Ankara.
- BANARLI, Nihat Sami (1997), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I*, Milli Eğitim Bas., İstanbul.
- BORATAV, Pertev Naili (1991), *Destan, Roman ve Cemiyet*, Folklor ve Edebiyat 2, Adam Yayınları, İstanbul.
- CEMŞİDOV, Şamil (1990), *Kitab-ı Dede Korkud*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- DEMİREL, Hamide (1995), *Türk Destanlarında Güzellik, Destan, Masal ve Din Unsurları ile Yabancı Destanlarda Türk Kahramanları*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- DOĞAN, D. Mehmet (1994), *Büyük Türkçe Sözlük*, Ülke Yayınları, İstanbul.
- ELÇİN, Şükrü (1993), *Halk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınevi, Ankara.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (2007), *Dedem Korkudun Kitabı*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- İNAN, Abdülkadir (1991), *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara.
- KARABAŞ, Seyfi (1996), *Dede Korkut'ta Renkler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- UÇ, Himmet (2003), *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesi*, Milli Folklor, S.41, Ankara.
- YILDIZ, Naciye (2009), *Türk Destanlarında Çocuksuzluk*, Milli Folklor, S. 82, Ankara